

Jan Duchek se pustil na tenký led, když se rozhodl napsat a zveřejnit studii o zpravodajských službách (VR 1/2005). Pokud se po něm led občas prolomil, tak to není jenom jeho osobní vinou. Vzal na sebe úkol poněkud obtížný. Je totiž vůbec sporné, zda problémy zpravodajských služeb jsou vhodným námětem pro veřejnou diskuzi. Každý autor, který učiní podobný pokus, se octne před problémem jak se vypořádat s více nebo méně omezenou informovaností a z toho vzniklých chybných závěrů. Autor si byl tohoto problému vědom a slíbil čtenáři, že se bude zabývat pouze obecnými otázkami zpravodajských služeb. Úspěch měl tehdy, když se této zásady držel, škoda, že nebyl důslednější.

Autorův článek je součástí snah zvýšit úlohu zpravodajských služeb. Vychází z předpokladu, že v minulých letech po sametové revoluci byly zpravodajské služby podceňovány. Pro běžného čtenáře je obtížné těmto názorům oponovat, ale i bezvýhradně s nimi souhlasit. Zpravodajské služby komunistického státu byly vybudovány na obranu tohoto politického systému. Bez zásadních změn, reorganizací, výměny pracovníků nebo dokonce rozpuštění některých složek byly při zavádění kapitalistického společenského systému nepoužitelné. Při větším chápání významu těchto organizací politiky mohlo možná dojít k vytvoření akceschopnosti zpravodajských služeb dříve. S odstupem doby se tak může zdát, ale je třeba si uvědomit o jak rozsáhlé problémy se jednalo a v jak složitých situacích se řešily.

Zpravodajské služby všech zemí se snaží o zdůrazňování významu své práce. Potřebují schválit své rozpočtové požadavky. Mnohdy to však přehánějí. V polovině minulého století, po skončení války, byla velmi rozšířena literatura, která glorifikovala práci zpravodajských služeb. Často vytvářela názor jako by mezinárodní události byly jejich dílem. Pro tyto aktivity byla charakteristická na příklad dlouho velmi oblíbená kniha sovětských autorů Žháří. Pravda je zřejmě někde uprostřed, zpravodajské služby mají značný, ale určitě ne rozhodující vliv na tvorbu dějin.

Současné zahlcení společnosti ohromným množstvím informací je výhodou i nevýhodou pro zpravodajské služby. I velké analytické kolektivy mají problémy se zpracováním všech dostupných informací i třeba jen z úzce vymezené oblasti. I pouhým zpracováním těchto veřejně dostupných informací je však možno zpracovat studie, které vzbudí mimořádný ohlas i obdiv. Zpravodajská služba tak může získávat vynikající ocenění u adresátů informací, aniž by měla sebemenší úspěch v získávání informací specifickými zpravodajskými metodami. Každý čtenář si to může zkusit. Stačí po dobu několika měsíců sledovat některý problém, dokonce třeba jen v našich sdělovacích prostředcích. V důsledku toho roste počet i význam analytiků pracujících ve zpravodajských službách.

Autor se ve svém článku hodně odvolává na plukovníka Moravce. Jeho zpravodajská služba nebyla nikdy početně silná, ale byla silná kvalitou svých pracovníků. Příkladem pro současnost může být vysoká efektivita její práce. Na to bychom měli pamatovat při všech současných úvahách. Ještě v prvních poválečných letech před svým ovládnutím sovětskou rozvědkou byla

vojenská zpravodajská služba podle počtu pracovníků velmi malou službu. Přes svůj značný význam musí zpravodajská služba respektovat ekonomické možnosti státu.

Nebude lehké rozhodovat v příštích letech o počtu pracovníků ve vojenské zpravodajské službě. Považuji za velmi populistické tvrzení, že vývoj zpravodajské služby musí být nepřímě úměrný k vojenským kapacitám. Početní stavy příslušníků zpravodajské služby by měly být odvozeny od úkolů, které bude v příštích letech mít. Žádná zpravodajská služba není schopna zajistit plnou potřebnou informovanost. Nedokáže to ani 14 zpravodajských služeb Spojených států. Naše zpravodajská služba se může podílet na informovanosti spojeneckých států svým podílem odpovídajícím významu našeho státu.

Autor se pokouší využít teorii o nepřímé úměře síly armády a významu zpravodajské služby pro zvýšení významu zpravodajské služby. Současná transformace armády v armádu odpovídajícím potřebám na počátku tohoto tisíciletí, představovaná především její profesionalizací, neznamená žádné snížení její akceschopnosti. Je tomu právě naopak. Armáda před transformací byla založena na každoročním výcviku desetitisíců vojáků základní služby. Nebyla ale schopna plnit současné úkoly. Již zapomínáme, že přes svůj vysoký početní stav ještě před několika lety musela armáda v případě vysílání vojáků do zahraničí získávat vojáky v záloze ke krátkodobé profesionální službě. Po časově velmi omezeném výcviku odjžděli tito vojáci do zahraničí. Tento stav byl dlouhodobě neudržitelný. Současná armáda profesionálních vojáků je silnější armádou než armáda před profesionalizací. Její neexistující oslabení není možno použít jako argument pro zvýšení úlohy zpravodajské služby.

Úvahy o úkolech a významu zpravodajských služeb musí respektovat změny mezinárodní situace, jak k ní došlo v posledních 15 letech. Bezpečnostní situace demokratického světa se zásadním způsobem změnila celosvětovým pádem komunismu. Nebezpečí agrese Sovětského svazu v čele komunistického bloku bylo odstraněno. V dohledné době několika příštích desetiletích ani našemu státu nehrozí žádné vojenské napadení klasického typu. Jsme obklopeni spojeneckými státy, s nimiž dokonce nemáme ani žádné vážnější rozpory. Demokratický svět však je stále ještě ohrožen teroristickými akcemi typu jakého byl svět svědkem 11. září ve Spojených státech. Počet států, které přímo či nepřímě teroristické organizace podporují, je ale početně velmi omezen. Prostor podpory terorismu se v poslední době daří zmenšovat. Demokratický svět dosáhl v tomto směru značných úspěchů. Vznikají demokratické režimy v Afganistanu a Iráku, začínají nové vztahy mezi Palestinci a Izraelem, odcházejí syrská vojska z Libanonu, náznaky politických změn je možné vidět v Libyi. I tyto skutečnosti je třeba vzít v úvahu, při činnosti zpravodajských služeb. Nebezpečné je podceňování různých ohrožení. Nepřijatelné je však i účelové zveličování rizik, což může vést k plýtvání rozpočtovými prostředky. Jejich nedostatek v jiných oblastech pak může způsobit oslabení státu.

Posledních 40 let byly naše zpravodajské služby předimenzované a měly málo společného se zájmy státu. Tato minulost bude vždy zátěží v našich úvahách. Je pravděpodobné že početní stavy našich zpravodajských služeb jsou spíše příliš vysoké. Účelné by zřejmě bylo mezinárodní srovnání se službami srovnatelných států. Tyto úvahy nesmí ovlivňovat situace vojenské zpravodajské služby v roce 1989. Její stav v té době není veřejně známý, ale je možné oprávněně předpokládat, že byla organizována podle potřeb sovětského generálního štábu bez ohledu na zájmy, potřeby a možnosti našeho státu.

Již krátce po roce 1948 vojenská zpravodajská služba jenom formálně byla podřízena náčelníkovi generálního štábu. Ve skutečnosti byla podřízena zpravodajské službě generálního

štábu Sovětské armády. Z Moskvy dostávala úkoly a Moskvě předávala výsledky své práce. Počet jejích pracovníků výrazně vzrostl a neodpovídal ekonomickým možnostem státu. Závislost na Moskvě ještě vzrostla po okupaci státu v roce 1968. Přesto toto jednoznačné hodnocení by se však nemělo zapomenout, že v šedesátých letech byly číněny pokusy o získání alespoň formální rovnoprávnosti zpravodajských služeb států Varšavské smlouvy. V té době se podařilo prosadit pravidelné porady náčelníků zpravodajských služeb které vytvořily alespoň zdání, že se jedná o dobrovolnou spolupráci a ne o podřízenost. Tyto tendence skončily po sovětské okupaci. Další období již byla obdobím naprosté podřízenosti Moskvě. Byly k tomu vytvořeny i podmínky důslednou čistkou, během které ze zpravodajské služby odešli všichni u nichž bylo podezření ze sympatií k pokusům o demokratizaci země.

Personální politika ve zpravodajské službě byla pod důslednou kontrolou stranických orgánů. Náčelník kádrového oddělení ze šedesátých let při jednom rozhovoru prohlásil, že na zpravodajské správě musí být uplatňovány stejně přísné požadavky jako na pracovníky stranického aparátu. Po roce 1968 byly kádrové požadavky ještě náročnější.

Velká část pracovníků zpravodajské správy přicházela přímo do styku s prostředím demokratických států. Zvláště delší pobyt v kapitalistickém prostředí nemohl zůstat bez následků na myšlení. Charakteristický byl případ jednoho bývalého politického pracovníka, který po dvou týdnech pobytu v zahraničí přišel za svým náčelníkem a žádal o odvolání. Došel k závěru, že i těch několik dní stačilo k tomu, aby se jeho dosavadní politické názory úplně zhroutily. Bylo jen přirozeným jevem, že v roce 1968 se velká část příslušníků zpravodajské správy postavila za podporu demokratizačního procesu.

Přes přísný kádrový výběr a přes tvrdou kontrolu Státní bezpečnosti v roce 1959 emigroval v USA vojenský přidělenec plukovník Tišler a v roce 1968 začal s francouzskou službou spolupracovat plukovník František Vojtásek, vojenský přidělenec v Paříži. Po roce 1968 zůstali na zpravodajské správě pouze důstojníci o jejichž oddanosti dogmatickému komunismu a Sovětskému svazu nebylo žádných pochyb.

Po roce 1989 stála zpravodajská správa před nelehkým úkolem. Tehdejší vedoucí funkcionáři udělali vše pro přechod do nových poměrů bez radikálnějších rozhodnutí. Bylo zřejmé chybou, že příliš dlouho bylo ponecháno staré velení, které se radikálnějšími změnám bránilo. V prvních ještě revolučních měsících se skupina důstojníků propuštěných v roce 1989 pokoušela prosadit změny ve velení. Tehdejší náčelník generálního štábu se však netajil úmyslem nepřipustit žádné změny a domníval se, že tento tlak zmírní nabídnutím méně významných funkcí. Teprve značně pozdě přišli do vedení správy noví lidé, většinou neznalí problematiky, kteří ke změnám přistupovali velmi liknavě. Několik rehabilitovaných důstojníků nemohlo vývoj příliš ovlivnit. Evoluční vývoj zpravodajské správy nebyl žádným kladem na který by armáda mohla být hrdá. Bylo zřejmě chybou, že zpravodajská správa byla mimo zájem politiků, a tak se jí podařilo vyhnout rychlejšímu vývoji, který v té době probíhal na Ministerstvu vnitra.

V současné době již zřejmě ve zpravodajské službě pracují důstojníci, kteří se s ideologií totalitního systému rozešli. Z vnějšku je obtížné vyslovovat nějaký názor na stav organizace, která pracuje v nejvyšší stupni utajení. Není však podle mého názoru normální, že zpravodajská služba nezaujala žádné stanovisko k případu Františka Vojtáska a pouze přihlíží jak 15 let postupně dosahuje své rehabilitace. Podobná situace je i s Františkem Tišlerem. V současné situaci je situace taková, že mnozí lidé považují Františka Vojtáska za zrádce a mnozí za hrdinu.

Autor článku se nevyhýbá myšlenkám na příští organizaci zpravodajských služeb ve státě. Domnívám se, že ke každému pokusu o změnu současného stavu je třeba přistupovat velmi opatrně. Varovný je případ starý již několik let. Politikům se zdálo, že je zbytečné mít v armádě dvě zpravodajské služby, výzvědné zpravodajství a samostatné obranné zpravodajství. A tak přijali usnesení kterým obě tyto služby sloučili. Co se však stalo. Ministr obrany zřídil na ministerstvu nové pracoviště, kterému obě zpravodajské služby podřídil. V samotných zpravodajských službách nedošlo k žádným změnám. Jediným důsledkem bylo zvýšení počtu pracovníků na ministerstvu. Domnívám se proto, že je účelné toto pracoviště zrušit a obě služby znovu osamostatnit. Samozřejmě úvahy o jejich sloučení mohou pokračovat. K sloučení by však muselo dojít tím způsobem, že se obě služby spolu integrují, že stejná či podobná pracoviště splynou. Mám na mysli personální oddělení, školu, týlové pracoviště. Pak by mohlo dojít i ke snížení počtu pracovníků.

Podle mého názoru je třeba odmítnout myšlenky na sloučení obou výzvědných služeb (zpravodajskou službu generálního štábu a úřad zahraničních informací) a obou kontrarozvědných organizací (vojenské kontrarozvědky a BIS). Každá armáda má svou výzvědnou službu. Armáda má dokonce své zástupce v zahraničí, kteří se oficiálně, ale i s použitím specifických metod shromažďováním informací, zabývají. Je však nevhodné, aby s touto výzvědnou službou byla spojena zpravodajská služba, která je v současné době řízena Ministerstvem vnitra. Její úkoly jsou přece jen jiné. Nebylo by ani vhodné aby vojenská kontrarozvědka se stala součástí BIS. Znamenalo by to příliš velké soustředění moci.

V poslední době se objevují tendence zvýšit pravomoc zpravodajských služeb. Tyto snahy je třeba odmítnout, takové snahy vždy vedou do pekel. Zpravodajské služby již svým charakterem dokážou pracovat v každých podmínkách, dokážou plně využívat všech možností které pro svou práci mají, jsou dokonce vždy ochotni využívat své možnosti na samé hraně. A výzvědné služby žádné omezení pro svou práci v zahraničí nemají.

Velmi opatrní bychom měli být při všech úvahách o rozšiřování aktivit a sil organizací obranného zpravodajství. Výstrahou nám může být připomenutí práce Ministerstva vnitra před rokem 1989. Organizace pracovišť Ministerstva vnitra kopírovala státní i hospodářský aparát státu. Rozdíl byl pouze v tom, že pro některý úřad byl určen jeden pracovník státní bezpečnosti, o jinou instituci pečovalo pracovníků několik podle úrovně zájmů státní bezpečnosti. V té době se vyprávělo, že ministr vnitra se stal nepohodlným členem nejvyššího stranického aparátu. Nebylo pro něj problémem ke každému projednávanému bodu přijít s vlastním materiálem zpracovaným orgány bezpečnosti s použitím informací od agentů.

Určitě je třeba zvýšit kontrolu všech zpravodajských služeb. Politické orgány by měly věnovat velkou pozornost schvalování plánů a projednávání výsledků.

Zpravodajské služby mají své významné místo v soustavě státních orgánů. Jím samotným neprospěje přehánění významu, ale ani jakékoliv podceňování. Vynakládané náklady by však vždy měly odpovídat ekonomickým možnostem země.